

normale inkomsten op die wijze aanvulden. Wij willen de Amsterdammer die met zijn gezin naar de Betuwe trok, begin november '43 op een bezoek aan Rotterdam volgen:

'En ik ga met vriend Schillemans¹ de lunch gebruiken. Doe je dat dan weet je dat je een lollige middag hebt te wachten . . . We eten bij het 'Verguld Spinnewiel'. Hier merk je niet eens dat er oorlog is. Zonder iets te vragen staat er een borreltje en zonder dat je er om vraagt volgt no. 2. Maar dan is het ook op. Alle klanten krijgen dat. Maar een gebakken schol kost tien gulden² . . . Wij ontmoeten alle mogelijke vrienden. Daar hebben we Barkhuis, Kassies, Rijk van Ommeren, Daan. En we drinken gezamenlijk nog een paar glaasjes Schiedams vocht. Zij het wel tegen een wat hogere prijs. En we hebben lol. Moppen worden getapt. En ruilhandel is er genoeg. Ik vraag van der Kaaden of hij voor potten en pannen kan zorgen. Heb er tegenover als premie enige flessen Ranja. 'Of ik geen jenever heb', vraagt hij. En Daan wil koffie ruilen voor een konijn. En Schillemans belooft mij een konijn voor de Kerstdagen. . . . Het is een gesjagel van wat heb ik jou daar. En ondertussen loopt de kelner bedrijvig heen en weer . . . De stemming is er en het is pas 2 uur. Dan gaan we naar de Beurs. En dan volgt een herhaling van het Vergulde Spinnewiel. Nu is Visser er ook bij. Wat is er toch een band ontstaan in deze dagen. Het zijn allemaal beste jongens en als ze iemand kunnen helpen doen ze het. Schillemans had mij gevraagd naar renvoering. Visser had het, dat wist ik. Dus Visser houdt wat rekening met mij. In orde Willink, zegt Visser. Schillemans krijgt het en hij betaalt tenslotte mijn lunch'³ -

uit de winst namelijk die 'Willink' maakte op de renvoering.

Dit waren nog maar de 'kleine jongens'. Er waren op de zwarte markt heel wat grotere actief. Men denke aan de reflectant uit Zeeland die beweerde, voor sigarettenpapier zonder blikken of blozen f 3 miljoen te kunnen neertellen. Was die transactie doorgegaan, dan was inderdaad van 'neertellen' sprake geweest, want al die zwarte transacties-in-het-groot gingen uiteraard buiten het bank- en giroverkeer om. In de zwarte groot-handel liepen velen, ook jongeren, met tienduizenden aan bankbiljetten op zak. Het geld werd even vlot verdiend als uitgegeven. Hetzelfde gold trouwens voor de niet zo weinigen die er in slaagden, in kleine bedrijfjes louter voor de zwarte markt te werken. Wij memoreerden de thuiswerkende schoenmakers van Kaatsheuvel al. Overeenkomstige verschijnselen deden zich in tal van branches voor: de zwarte markt leidde tot zwarte producenten. In de herfst van '40 bleek in en bij Gouda dat de kleine producenten van sieraardewerk een inkomen hadden van niet veel meer dan f 20 per

¹ Alle namen in dit relaas zijn gewijzigd. ² Zijnde een kwart van wat een geschoold arbeider per week verdiende. ³ *Dagboekfragmenten 1940-1945*, p. 339-40.